Skåne – vårt fetaste krigsbyte

Om försvenskningen av Skåne berättar den märklige, katolske karolinen Alf Åberg med sedvanlig lärdom, skriver Svante Folin i sin anmälan av Kampen om Skåne.

Saklitteratur

Alf Åberg
Kampen om Skåne
Natur och Kultur
1995

Det svenska stormaktsväldets främsta industrigren var offensiva krig. Trettioåriga kriget hade hållit grytan kokande och berikat krigarkasten, vilken använt roven till barocka excesser av bland annat arkitektonisk art.

För kanonmaten blev utbytet magrare; när det gick som livligast till dog var fjärde svensk och finsk man av krigsrelaterade orsaker – vanligen diarré. Krig fördes på krita och hotande fredsutbrott, då räkningarna skulle göras upp, antog domedagsliknande proportioner.

Karl X Gustav, "den till geni sublimerade dragonöversten", som brände sitt trinda ljus i båda ändarna, såg sig därför ivrigt omkring efter ett lämpligt slagsmål, där hans sysslolösa härar kunde beredas bärgning. Det i upplösning stadda Polen verkade idealiskt och vid midsommar 1655 seglade han kvickt iväg dit för att undkomma en hotande, polsk fredsdelegation, som retsamt kommit till Stockholm.

Det polska äventyret trasslade till sig på ett olustigt sätt och Karl Gustav blev därför överlycklig, när han nåddes av budet att dansken slagit till i Halland. I ilmarscher rusade han västerut och intog Jylland. Den 30 januari 1658 begick de svenske den mest spektakulära vattenpromenaden sedan israeliterna korsat Röda Havet – tåget över Bält. Karl Gustav, vars käcka valspråk var "man måste hasardera allt", konstaterade fromt att "Gud hade byggt broar" och att det nu var dags att tala med broder Fredrik "på godh swänska".

Freden i Roskilde

Resultatet av detta mycket ensidiga samtal blev freden i Roskilde, Danmarks dyraste och Sveriges mest profitabla någonsin. Skåne, Blekinge, Halland och Bohuslän bytte nation samt kortvarigt, som det senare skulle visa sig, Bornholm och Trondheims län.

Den förkrossade, danske delegaten önskade att han inte varit skrivkunnig. Karl Gustav vilade inte på lagrarna utan började efter en kort andningspaus ett nytt krig mot Danmark i avsikt att en gång för alla tillintetgöra denna perfida nation. Motståndet var emellertid kompakt och under starka, internationella påtryckningar framtvingades en ny fred, som i princip konfirmerade Roskilde, varefter kungen dog knall och fall 37 år gammal.

Sexton år senare invaderade de hämndlystna danskarna Skåne och tvingade den frugale, människoskygge och i början handlingsförlamade Karl XI att ta befäl över den luggslitna, svenska armén. Det blev ett eländigt vinterkrig, där svält och sot härjade.

Vändpunkten kom med slaget vid Lund den 4 december 1676. Den unge Karl blev så upptänd, att han i vild karriär på Briliant, inte på Brandklipparen, satte av efter en grupp flyende danskar och därmed lämnade slagfältet i flera timmar. Allt ordnade sig ändå, utom för de 8 933 lik som blev kvar på valplatsen och som var så tilltufsade, att det inte gick att skilja vän från fiende.

Kriget fortsatte likväl i tre år till men slaget var moraliskt avgörande, eftersom det gjorde danskvänliga skåningar osäkra om utgången.

Tredje gången gillt – det danska kärnlandet Skåne var nu definitivt en svensk provins, vilket ingalunda innebar att invånarna kände sig som svenskar. För att genomföra denna sinnesförändring till det bättre vidtog myndigheterna ett antal kraftfulla åtgärder. Om försvenskningsprocessens strategi och taktik har den onaturligt flitige Alf Åberg skrivit en utmärkt och vacker bok *Kampen om Skåne*.

Skåne var i mycket högre grad än Halland, Bohuslän och Blekinge en integrerad del av Danmark, en rik landsdel helt dominerad av feodala jorddrottar, sinsemellan lierade i ett komplicerat nätverk av maffiatyp. De var inte danska patrioter men noga med att hålla svurna eder till den danske kungen, så länge förutsättningarna inte förändrades.

Åberg betonar att det är fullkomligt anakronistiskt att tala om ett nationalmedvetande under 1600-talet. Nationalismen är en 1800-talsåkomma, genererad av fjolliga litteratörer, politiska demagoger och småskolelärare. Adeln levde i förnäm upphöjdhet över den jordbundna majoriteten, som trälade på deras gods. Alla talade likväl något slags danska, hade danska gudstjänster och lydde under dansk lag, den så kallade skånelagen.

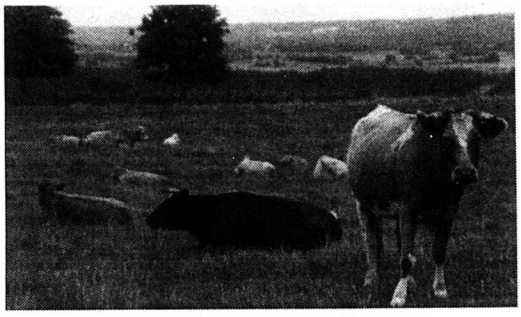

Krigsbyte. Försvenskningen av Skåne skedde utan större gny under förhållandevis kort tid.

Universitet

Svenskhetens ideologiska centrum blev det för ändamålet nyinstiftade universitetet i Lund, som utdanade pålitliga prelater och byråkrater för tjänstgöring i de erövrade provinserna. Den kloke och tempererade guvernören Rutger von Aschenberg gick fram med "måtta och moderation" och begagnade sig främst av prästerskapet. Stormaktstidens alltid lika villiga och effektiva instrument för lydnadsindoktrinering ålades att hålla gudstjänst på svenska. Predikandet kom därför att bestå av en obegriplig svensk-dansk-skånsk rotvälska, vilket med tiden betänkligt tunnade ut de hårt prövade gudstjänstbesökarnas skara.

Aschenberg anade en dåtida ungdomskris i den svikande kyrksamhetens spår och fruktade att det uppväxande släktet höll på att förvandlas till "helvetets eldbränder". Botemedlet bestod i att bestraffa kyrkoskolkare med dryga böter.

En annan gynnsam omständighet var skåningarnas analfabetism. Beväpnade med svenska ABC-böcker startade det dyslektiska majestätets svartrockar ett pedagogiskt korståg, där svenska psalmverser dunkades in med en välavvägd blandning av rotting och pekpinnar. Den dryga och räliga skånskan trotsade som bekant alla civilisatoriska ansträngningar.

Strategiskt utplacerade, uppsvenska präster och kavallerister stärkte den absolutistiska, karolinska militärstatens grepp om folket. De som inte stod ut röstade med fötterna och flydde till andra sidan sundet, kanske så många som 20 000 – som Kerstin Hallert brukar påpeka "Sibirien börjar i Malmö."

Rövarband

Den skånska bondeklassen bestod inte bara av förtryckta slättbor utan även av självvägande skogsbönder, som häckade i de läskiga och laglösa skogarna i norr och nordost. Där hade de av hävd ogenerat ägnat sig åt olika kommersiella och kriminella transaktioner med smålänningarna på andra sidan riksgränsen. Skogen var infesterad av kringströvande rövarband, som av böjelse eller tvång hade lämnat anständiga, sociala förhållanden.

De har kallats friskyttar av danskarna, som sporadiskt sponsrade dem för att trakassera svenskarna, och snapphanar av svenska myndigheter, som med tilltagande effektivitet likvidera de dem. De har senare insvepts i ett rövarromantiskt töcken, som saknar all verklighetsanknytning.

Åberg avfärdar dem som ett desperat och hänsynslöst plundrande trasproletariat. De bofasta bönderna hatade dem utan ideologiska skrupler, en omständighet som kungens bästis, den demoniskt dynamiske Johan Gyllenstierna utnyttjade. Han for omkring som en tätting och avkrävde en med personligt bomärke signerad trohetsed mot majestätet. Därmed drev han in en kil mellan torvans söner och stigmännen. Han lyckades kort sagt med vad amerikanerna patetiskt misslyckades med i Vietnam.

Spetsade levande

Klappjakten på nidingarna, som inte längre kunde dölja sig bland fredliga bönder, var helt obelamrad av humanitärt pjåsk. I prydliga rader garnerade de vägrenarna, enligt metoden "att spetsas levande, inte invärtes utan mellan rygg och hud igenom nacken..." Örkneds socken hade rykte om sig att vara ett snapphanenäste, vilket fick den av mosaiska förebilder inspirerade Karl XI att i april 1678 utfärda en order om att alla hus skulle nedbrännas och allt mankön mellan 15 och 60 ihjälslagas. Att vi inte kan begråta ett svenskt Lidice, beror på att de förvarnade och snabbfotade tilltänkta offren sprang till skogs.

Försvenskningen av Skåne skedde utan större gny under förhållandevis kort tid. När de obotfärdiga danskarna kom på återbesök 1709, var det bara de lastbara helsingborgarna som öppnade sina portar. Resten av landskapet hade lärt sig läxan och den tappre försvararen Magnus Stenbock, Måns Bock, blev skånsk nationalhjälte.

Den märklige, katolske karolinen Alf Åberg berättar om allt detta med sedvanlig, solid lärdom. Han är ingen glitterpinne och saknar salig Henriksons underfundiga ironier, men boken innehåller åtminstone en pärla:

Den fattige, danske uppkomlingen Johan Monrad, en dåtida Raskenstam, var ute efter Skånes rikaste arvtagerska Mette Sophie Rosencrantz. Han lyckades i sitt uppsåt men allt slutar med moraliskt uppbygglig misär. Monrad, som får Paddan från Paddeborg att framstå som svårt anfäktad av mindervärdeskomplex, har till eftervärlden donerat följande självkaraktäristik, att 'Gud hade utrustat honom "med saa deilig Skabning och saa fuldkommen deilig Sjael", att han egentligen aldrig var mera nöjd än när han fick vara ensam med sig själv.'

SVANTE FOLIN

Endast perfektionen emot sig

Om det är någonting Minette Walters har emot sig så är det bara sin perfektion. Jag antar att hon kan leva med det, skriver Ulf Örnkloo i sin recension.

Deckare

Minette Walters
Skulptrisen
övers. Elisabeth Helms och Manni Kössler
Bonniers

Minette Walters gjorde en storartad romandebut 1992 och har sedan dess kammat hem deckarvärldens båda tyngsta utmärkelser, Edgar-priset i USA och Gulddolken hemma i England.

Om det är någonting hon har emot sig så är det bara sin perfektion. Jag antar att hon kan leva med det. Hennes språk är utmärkt; smidigt, varierat och följsamt efter de människor och miljöer hon beskriver. Dramaturgin i hennes texter är oantastlig; hon utnyttjar spänningen i sina mordhistorier väl och släpper inte ifrån sig ledtrådar och överraskningsmoment förrän det är så dags.

Hon för också in bihandlingar i huvudintrigerna som på ett gynnsamt sätt splittrar läsarens intresse: kärlek mest, motvillig kärlek – det förfelar aldrig sin verkan.

Men, alltså, perfektionen. Walters dras med en pedantisk strävan att få precis allting att gå ihop i slutekvationen – ett par kvarglömda damtrosor i gräset efter en herdestund för åratal sedan i iskällaren, ett förfluget ord från en senildement gammal dam i *Skulptrisen*, till exempel. Det behövs inte. Walters är tillräckligt övertygande ändå. Men det är väl sådant som ger deckarpriser kantänka.

Skulptrisen kallas en oformligt fet, tvångsätande kvinna som sitter inne på livstid för att ha skurit ihjäl och styckat upp sin mamma och lillasyster. Hon har erkänt, allt är för länge sedan klappat och klart när den sinande författarinnan Roz Leigh åtar sig att skriva en bok om monstret.

Naturligtvis grips Roz av tvivel på Skulptrisens skuld, trots erkännande och annan övertygande bevisning. Det går som det går. Till och med jag gissade att det skulle gå så. Men inte hur.

ULF ÖRNKLOO